

Note

1. Există o mare varietate de subiecte de interes antropologic extrem de actuale, precum și numeroase cercetări ce vizează realități contemporane. De exemplu, privind relațiile de rudenie, menționăm câteva articole din lucrarea editată în 2001 de antropoloaga americană Linda Stone, *New Directions in Anthropological Kinship* (New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc.): Louise Lamphere, *Whatever Happened to Kinship Studies? Reflections of a Feminist Anthropologist*; Allen S. Ehrlich, *Power, Control, and the Mother-in-Law Problem: Face-Offs in the American Nuclear Family*; David Jacobson, Joan H. Liem, Robert S. Weiss, *Parenting from Separate Households: A Cultural Perspective*. Alte teme privind problematica asociată rudeniei ar fi: relația dintre adopție și kinship, modelul poliginic al mormonilor și implicațiile acestuia asupra configurării kinshipului, noi semnificații ale rudeniei și individualității în practicile și consilierea genetică, acceptarea și dezavantajele rudeniei fictive etc.
2. O cercetare efectuată de noi, vizând modelele schimbului intergenerațional din România, este expusă pe larg în C. Tîrhaș. (2003). *Ciclul vieții. Sociologia și antropologia vârstelor*, teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”.
3. În sensul că autorul evită stilul pur teoretic sau exemplificărilor preluate exclusiv din spațiul occidental. Lucrările de acest gen devin întrucâtva infertile, așa cum se întâmplă uneori și în cazul producțiilor academice autohtone.

Cristina Tîrhaș

Carmen Strungaru,
Rainer Schubert (editori)

Ce putem afla despre om de la găște? 100 de ani de la nașterea lui Konrad Lorenz, Iași, Editura Polirom, 2005, 224 p.

Lucrarea reunește mai multe contribuții în legătură cu opera lui Konrad Lorenz și cu receptarea actuală a acesteia, din perspective etologice, antropologice și filosofice. Cercetătorul austriac este creatorul etologiei ca disciplină științifică modernă dedicată studiului comparativ al comportamentului animalelor și al omului. Studiile de față au fost prezentate într-o primă formă la aniversarea (în anul 2003) a 100 de ani de la nașterea lui Lorenz, cu prilejul a două simpozioane organizate la București (la Facultatea de Biologie a Universității din București, în noiembrie 2003) și la München (în decembrie 2003).

În articolul despre „portretizarea” cercetătorului și omului Konrad Lorenz, Wulf Schiefenhövel evocă biografia acestuia, marcată la un moment dat (1938) de cererea sa de a fi acceptat în Partidul Național Socialist German, apoi (1940) de pledoaria pentru „instituții” care să suplinească absența selecției naturale la om, „ruinată de degenerarea indusă de domesticire”. Fără ca ideile sale să aibă vreun impact asupra ideologiei naziste, Lorenz este înrolat în armată (1941), trecând printr-un prizonierat în Bielorusia (până în 1948), unde oferă celorlalți prizonieri „mostre de știință popularizată” despre viața animalelor. Pentru Lorenz și cariera sa științifică umează un „nou început”: în 1958, devine director al Institutului „Max Planck” de Fiziologie Comportamentală, iar în 1973 primește Premiul Nobel.

Într-o „autobiografie” prezentată cu ocazia decernării acestui premiu, Lorenz amintește că a urmat medicina (la dorința tatălui său), apreciind cum anatomia și embriologia comparată „oferă un acces mai bun” la problemele evoluției, decât paleontologia (opțiunea sa inițială). În 1936, el admite independența tiparelor motorii față de stimulii externi, în locul opiniei că activitățile instinctive decurg din „lanțuri de reflexe”. Lorenz își recunoaște greșeala de a fi formulat ideea că domesticirea, cu intensificarea activităților de hrănire și de împerechere la animale, conduce și la „reducerea unora dintre instinctele sociale diferențiate” ale acestora –

în condițiile în care noțiunea însăși de „selecție” se traducea prin „crimă” pentru regimul nazist. Încă din perioada prizonieratului, Lorenz va remarca „paralele șocante” între îndoctrinarea nazistă și cea comunistă, spre a conștientiza (mai târziu) „distrugătorul cerc vicios al competiției economice și al creșterii economice”, cu pericolul „distrugerii de către om a mediului său ambiant”.

Studiul lui Dorit Urd Feddersen-Petersen se concentrează pe interacțiunile dintre hibridii *puwo* (caniși [pudeli]/lupi) și *puša* (pudel/șacal), cu contrazicerea părerii (susținută și de Lorenz) că șacalul auriu (*Canis aureus* L.) ar fi strămoșul celor mai multe rase de câini. Analiza comparativă etologică va impune ipoteza provenienței unice a câinelui domestic din lup (*Canis lupus* L.) – datorită comportamentului social foarte dezvoltat al acestuia din urmă. În cazul *puwo*, se constată împerecheri facile, pui fertili și un comportament asemănător câinilor, în vreme ce *puša* se caracterizează prin evitare, defecte genetice și un repertoriu comportamental „mozaicat”. Cu toate acestea, studiul comportamentului câinilor și lupilor (de pildă, în jocul social sau în bioacustica vocalizărilor) este îngreunat de diversitatea „nișelor ecologice” la om.

Carmen Strungaru întreprinde un excurs asupra conceptului de „întipărire” (*imprinting*) elaborat de Lorenz în 1952 cu privire la acele „tipare comportamentale ajustate pe obiectul «corect», printr-o învățare aparte, ce nu poate fi dezvățată fără eforturi enorme”. Acestui fenomen, Carmen Strungaru îi conferă o importanță deosebită în „reajustarea comportamentului matern uman”. Ea relevă, de asemenea, persistența la om a două tipuri opuse de comportament, descrise de Lorenz pentru mediul animal, și anume „agresivitatea intraspecifică” (de exemplu, pentru același spațiu vital sau pentru femele) și „avantajul traiului în turmă” (pentru securitatea indivizilor) – ca „geniale simplități” ale operei savantului austriac.

Comentariul lui William C. McGrew la lucrarea *În spatele oglinzii* (publicată de

Lorenz în 1973) propune în „etologia culturii” o „punte de legătură” cu domeniul științelor socioumane. Interesat de o „istorie naturală a cunoașterii umane”, Lorenz consideră că omul – ca specie animală – trebuie studiat cu mijloacele științelor naturale; el constată existența „tradițiilor” animale (de exemplu, migrațiile sezoniere), în vreme ce privește cultura ca transmitere a cunoștințelor acumulate și proces de conservare evolutivă, de pildă, în cazul artefactelor. Etologia, arată Lorenz, trebuie să studieze la om actele culturale și artefactele, și nu doar comunicarea verbală, din moment ce „oamenii nu spun întotdeauna adevărul”. McGrew sesizează totuși și unele greșeli ale părintelui etologiei, precum inferarea selecției de grup și la *Homo sapiens*, viziunea ierarhică despre „culturi primitive” și „culturi avansate”, linearitatea (și nu ramificațiile) evoluției umane etc. Lui Lorenz i-a lipsit un contact etnografic cu societățile tradiționale; în același timp, el nu s-a implicat în studii experimentale asupra cogniției umane. Cu toate acestea, în spiritul unui „realism ipotetic”, Konrad Lorenz caută să identifice mecanismele cognitive umane, ca o „combinație unică de abilități” incluzând percepția abstractă, învățarea internă, anumite acțiuni voluntare strategice, curiozitate, imitație etc.

Wulf Schiefelhövel consacră un al doilea studiu al său din volum epistemologiei evoluționiste a lui Lorenz, cu perspectiva acestuia centrată pe „puterea de pătrundere” (*insight*) a creierului uman, în condițiile evoluției. Lorenz identifică „trei hiatusuri” în istoria biologică, intervenite între materia anorganică și apariția vieții, desprinderea omului de animal și distincția dintre trup (*Leib*) și minte (*Seele*), procese caracterizate de el prin noțiunea de *fulgurație*. În pofida monismului majorității biologilor actuali, după care nu există o separație trup-minte, Lorenz se îndoiește de posibilitatea înțelegerii acestui hiatus. El argumentează importanța gândirii categoriale prin operarea încă din preistorie cu concepte și taxonomii; creierul uman afirmă astfel niște proprietăți ce evoluaseră însă încă de la animale. În

sprijinul acestor idei, Schiefenhövel amintește complexitatea sistemelor indigene de clasificare botanică (cu exemple din Papua-Noua Guinee).

În studiul său, Gheorghiu Geană abordează de pe pozițiile antropologiei un concept fundamental al etologiei: agresiunea. Lorenz definește agresivitatea (deopotrivă la om și la animal) ca „instinct al luptei împotriva indivizilor din aceeași specie”, având astfel un caracter „intraspecific”. Cercetătorul austriac evidențiază însă totodată rolul agresiunii intraspecifice în menținerea speciei, în ceea ce implică omogenizarea acesteia, selecția indivizilor sănătoși, apărarea urmașilor etc. Gheorghiu Geană explorează semnificațiile agresiunii pentru o „etologie a cunoașterii”, în legătură cu „tensiunea ce emerge din relația dintre subiectul epistemic și obiectul de studiu” (spre pildă, în sacrificarea „experimentală” a unei plante sau a

unui animal). Ca ecou al unei abordări propuse de Deborah Moore și James Hannon (1993) pentru o contracarare a agresivității în cunoaștere printr-un atașament emoțional față de animal, Gheorghiu Geană vede metoda antropologică a observării participative ca un parcurs etic „de la agresiune la umilință”. În planul muncii etnografice de teren, observarea participativă este menită să „atenueze potențialul agresiv al cunoașterii științifice în domeniul umanului”, în raport cu „șocul cultural” resimțit de cercetător la nivelul „dificultăților fizice, psihologice, și interacționale” din teren.

Norbert Bischof observă (într-un articol despre relația lui Lorenz cu psihologia) că acesta nu ar fi întrunit, probabil, criteriul paradigmei științifice, enunțat de Thomas Kuhn în legătură cu nevoia adeziunii din partea comunității științifice la o anumită teorie. Noțiunea lorenziană de *întipărire* (ca fixare ireversibilă a unei reacții la un anumit stimul) este îndeobște acceptată ca realitate empirică, însă (subliniază Bischof, contrar behaviorismului), „nu ambianța [...] indică organismului ce anume trebuie să-și însușească, ci acesta este cel care decide [...] ce anume are voie să i se întipărească”. Lorenz afirmă aici „perspectiva internă” a etologiei, cu posibilitatea metodologică de „a privi cu ochii animalului”. În contrast cu impunerea științifică modernă a unei „viziuni thalesiene” despre o „matrice”, sau *arché*, ce naște formele, Lorenz preferă „viziunea pitagoreică” a „structurii” ce canalizează fluxul „energiei” (noțiune de inspirație thalesiană). Cu privire la psihologie, savantul austriac susține „oferta paradigmatică”, structurală, a biologiei, în locul modelului fizicii. Însă, după Bischof, psihologia cognitivistă comite greșeala fundamentală de a se concentra pe om, și nu pe animal, ceea ce antrenează confuzia dintre cogniție și raționalitate, cu neînțelegerea ideilor darwiniene de adaptare și evoluție și a celei lorenziene conform căreia „orice formă a vieții este un proces de dobândire de cunoștințe”. Bischof arată cum opțiunea lui Lorenz pentru „formă” (nu pentru materie) în științele vieții, justifică studiul lui *Homo sapiens* de la „forme mai simple” către cele „complexe”, precum și